

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.19

Біляєв О. О.,

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

THE LEGAL STATUS OF NON-PROFIT SPORTS ORGANIZATIONS

У статті розглядається розвиток правового регулювання невідприємницьких фізкультурно-спортивних організацій, аналізуються положення чинного законодавства, визначаються правові підстави набуття майна, вносяться пропозиції щодо вдосконалення внутрішньої структури фізкультурно-спортивних організацій.

Ключові слова: організації, юридичні особи, спорт, фізична культура, невідприємницькі фізкультурно-спортивні організації.

В статье рассматривается развитие правового регулирования непредпринимательских физкультурно-спортивных организаций, анализируются положения действующего законодательства, определяются правовые основания приобретения имущества, вносятся предложения по совершенствованию внутренней структуры физкультурно-спортивных организаций.

Ключевые слова: организации, юридические лица, спорт, физическая культура, непредпринимательские физкультурно-спортивные организации.

The article considers the development of legal regulation of non-profit sports organizations, analyzes the provisions of the current legislation, determines the legal basis for the acquisition of property, makes proposals to improve the internal structure of non-profit sports organizations.

Key words: organization, legal entity, sports, physical culture, a non-profit sports organization.

Вирішення питань укріплення здоров'я громадян України, розвиток спорту, збільшення кількості громадян, які активно займаються фізичною культурою та спортом, зумовлює вдосконалення нормативно-правової основи для організацій, що слугують зазначеним завданням. Одним із видів таких організацій є невідприємницькі фізкультурно-спортивні організації. Відсутність комплексного підходу до правового регулювання діяльності невідприємницьких фізкультурно-спортивних організацій дає підґрунтя для теоретичних і практичних досліджень для поглиблення знань щодо їх правового становища.

Фізична та рухова активність людини як індивіда закладена в ній на генетичному рівні й у різні часи знаходила свій прояв у мисливстві, рибальстві, військових діях, спільних зібраннях для виконання фізичних вправ, а на сучасному етапі стала запорукою об'єднання фізичних осіб в організації, які стають найбільш складною й у той самий час необхідною формою реалізації фізичних можливостей людини у сфері фізичної культури й спорту. Такі організації на різних часових етапах мали різні назви: добровільні спортивні товариства чи союзи, фізкультурні організації, фізкультурно-спортивні організації.

Наявність великої кількості різноманітних організацій у сфері фізичної культури та спорту потребує здійснення їх класифікації, одним із критеріїв якої є організаційно-правова форма їх існування. Як відомо, ЦКУ проводить розмежування всіх юридичних осіб на товариства, установи й інші форми. Не є виключенням і фізкультурно-спортивні ор-

ганізації. Переважна більшість таких організацій створюється у формі товариств, які за загальним принципом, запровадженням ЦКУ, поділяються на підприємницькі та невідприємницькі. Критерієм розмежування слугує мета, яка може бути спрямована на отримання прибутку та подальший його розподіл, і будь-яка інша мета, не пов'язана з отриманням прибутку. Вважаємо, що у сфері фізичної культури та спорту критерій розмежування тісно пов'язаний із досягненням організацією певного фізкультурного чи спортивного результату, який обов'язково має бути зазначений під час створення такої юридичної особи, незалежно від її спрямованості на досягнення прибутку та подальшого його розподілу. У невідприємницьких фізкультурно-спортивних організаціях досягнення фізкультурного чи спортивного результату є головною метою, задля якої вона створюється. За таким принципом певна група організацій, віднесена законодавцем до суб'єктів сфери фізичної культури та спорту, за своєю сутністю не може бути визначена в якості фізкультурно-спортивної організації, а швидше виконує організаційні, координаційні чи представницькі функції. Такими можна вважати спортивні федерації, Національний олімпійський комітет України, Спортивний комітет України, які створюються в якості громадських організацій і ставлять собі за мету управлінські функції у сфері фізичної культури та спорту. На нашу думку, вони потребують виділення в окрему групу для координації діяльності фізкультурно-спортивних організацій.

Законодавцем виділяються й деякі суб'єкти сфери фізичної культури та спорту, які не створюються в порядку юридичних осіб приватного права. До них можна віднести центри фізичного здоров'я населення, центри фізичної культури та спорту інвалідів. Засновниками таких юридичних осіб може бути держава в особі центрального органу виконавчої влади у сфері фізичної культури та спорту, органи місцевого самоврядування чи місцеві державні адміністрації.

Аналізуючи розвиток законодавства щодо фізкультурно-спортивних організацій, необхідно відзначити той вплив, якого воно, безсумнівно, зазнало унаслідок існування СРСР. Так, із прийняттям у 1990 році Закону СРСР «Об общественных объединениях» набули визнання та регулювання всі громадські організації, до переліку яких входили й фізкультурно-спортивні. Досягненням цього закону було встановлення не дозвольного, а реєстраційного порядку створення громадських об'єднань, надання можливості оскарження до суду відмови в реєстрації статуту [1, с. 4], визнання громадських об'єднань юридичними особами, а не створення їх на правах останніх.

Визначальним для діяльності фізкультурно-спортивних організацій стало прийняття вже за часів незалежної України спеціального Закону – «Про фізичну культуру й спорт» [2] 24 грудня 1993 року (далі – Закон), у якому вперше було закріплене поняття фізичної культури й спорту; упроваджувалася юридична незалежність від відомств, при яких створювалися організації («Трудові Резерви», «Локомотив», «Спартак» та ін.); виділялися види організацій у сфері фізичної культури й спорту (добровільні спортивні товариства, спортивні федерації, клуби й ін.). Головним недоліком цієї редакції Закону було об'єднання всіх видів фізкультурно-спортивних організацій однією формою існування – громадська організація фізкультурно-спортивної спрямованості. Законом надавався невичерпний перелік таких організацій, поійменованими з яких були добровільні спортивні товариства, спортивні федерації, клуби. Їх порядок створення, існування та припинення підпорядковувався базовому законодавчому акту – Закону України «Про об'єднання громадян». При цьому не мав значення рівень спортивної майстерності та професіоналізм членів такої організації; бути представленими і в чемпіонаті України, і в чемпіонаті будь-якої адміністративно-територіальної одиниці мали змогу лише клуби, товариства у формі громадської організації. Обмежувалася можливість здійснення такими юридичними особами й підприємницької діяльності, яка допускалася лише опосередковано, шляхом господарської й іншої комерційної діяльності створених ними госпрозрахункових установ і організацій, заснованих підприємств.

Прийняття у 2003 році Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) безпосередньо вплинуло й на фізкультурно-спортивні організації. Запроваджений у ЦКУ підхід до правоздатності юридичних осіб створив підґрунтя для розвитку сфери фізичної куль-

тури та спорту. Універсальна правоздатність надавала можливість займатися будь-якою діяльністю всім юридичним особам, що для несприятливих фізкультурно-спортивних організацій утілювалося в можливості безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю, якщо інше не встановлювалося законом і якщо діяльність відповідала меті, для якої вони створювалися, і сприяла її досягненню.

Такі зміни в законодавстві мали сприяти й змінам у нормативному регулюванні саме в галузі фізичної культури та спорту, але відповідне вдосконалення відбулося лише через вісім років. Набуття чинності з 1 січня 2011 року нової редакції Закону було зумовлене розвитком суспільних відносин, усе більшою комерціалізацією та професіоналізацією спорту. Закон набув іншої, сучасної структури, до якої увійшли розділи про суб'єктів у сфері фізичної культури та спорту, про фізичну культуру, про спорт, про відповідальність у цій сфері діяльності, основні терміни та поняття, які включають у себе визначення спорту та його видів за спрямуваннями, фізичної культури, спортивної споруди, спортивного змагання й інші. Законодавець відмовився від принципів декларативності в дусі СРСР щодо забезпечення, створення, надання, гарантування можливості занять фізичною культурою та спортом, натомість були встановлені загальні засади державної політики, повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, права громадян у сфері фізичної культури та спорту. Нова редакція Закону не позбавлена недоліків, які на наш погляд, мають суттєвий характер. Так, визначаючи у розділі II Закону суб'єкти у сфері фізичної культури й спорту, законодавець розмежує їх на дві групи за допомогою терміна «заклад фізичної культури й спорту», яким вважається юридична особа, що забезпечує розвиток фізичної культури й спорту шляхом надання фізкультурно-спортивних послуг.

До закладів належать такі:

- 1) спортивні клуби;
- 2) дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ);
- 3) спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю;
- 4) школи вищої спортивної майстерності (ШВСМ);
- 5) центри олімпійської підготовки;
- 6) центри студентського спорту вищих навчальних закладів;
- 7) фізкультурно-оздоровчі заклади;
- 8) центри фізичного здоров'я населення;
- 9) центри фізичної культури й спорту інвалідів.

Закон не передбачає розширене тлумачення цього переліку.

Громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості визнаються такі:

- 1) колективи фізичної культури;
- 2) фізкультурно-спортивні товариства;
- 3) спортивні федерації;
- 4) громадські організації фізкультурно-спортивного спрямування учнів і студентів;

5) громадські організації фізкультурно-спортивного спрямування ветеранів фізичної культури й спорту;

6) Національний олімпійський комітет України;

7) Спортивний комітет України.

Такий підхід законодавця породжує питання щодо критерію встановленого розподілу й організаційно-правової форми суб'єктів, об'єднаних поняттям «заклад» [3].

На нашу думку, є й певна невизначеність щодо сфери чи напрямів діяльності деяких суб'єктів, зумовлена термінологічною нечіткістю в застосуванні таких понять, як фізична культура й спорт. Визначаючи в якості суб'єктів колективи фізичної культури, фізкультурно-оздоровчі заклади, школи вищої спортивної майстерності, законодавець підкреслює саме напрями діяльності таких суб'єктів, але при цьому у визначенні кожного з них використовується словосполучення «фізкультурно-спортивна спрямованість». Тим більше, що ст. 1 Закону розмежує поняття «фізична культура» і «спорт»: фізична культура – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури й спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей із метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя; спорт – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури й спорту, спрямована на виявлення й уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань і відповідної підготовки до них.

У літературних джерелах міститься більше двохсот різних понять спорту [4, с. 56]. Спорт може бути представлений такими визначеннями:

– унікальний соціальний інститут розвитку, розповсюдження й освоєння культури рухової діяльності людини й людства;

– універсальний засіб розвитку рухової здібності людей, гра з великим гуманістичним змістом, заснована на суперечливому синтезі співпраці та суперництва;

– фактор, що сприяє подоланню схильності людської душі до самотності, оскільки завдяки участі в змаганнях цей аспект людської природи дещо видозмінюється й здобуває нові якості [5, с. 41–42].

Така невизначеність впливає на розуміння правового становища організації. НОК України є громадською організацією фізкультурно-спортивного спрямування, що зумовлює участь його членів у спортивних змаганнях і виявлення найкращих результатів. Однак серед переліку членів цієї організації діючі спортсмени відсутні [6], а основним її завданням є забезпечення розвитку олімпійського руху в Україні як складової частини міжнародного олімпійського руху.

Прийняття та набуття чинності з 01 січня 2013 року Закону України «Про громадські об'єднання» [7] запровадило дві форми громадських об'єднань – громадську організацію та громадську спілку. Громадська спілка стала новою формою непідприємницьких товариств, у якій засновниками є лише

юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. На жаль, таке нововведення не було віддзеркалене в Законі, який оперує поняттям громадської організації фізкультурно-спортивного спрямування. Такою вважається об'єднання громадян, яке створюється з метою задоволення потреб його членів у сфері фізичної культури й спорту. Вважаємо необхідним внесення змін до Закону, що зумовлює діяльність деяких суб'єктів сфери фізичної культури та спорту. Так, будь-яка федерація з видів спорту має змогу лише опосередковано впливати на фізкультурно-спортивні організації, які законодавчо не набували членства у федераціях. Членства набували лише фізичні особи, що перебували в складі таких організацій. Сьогодні є та діють організації, створені за принципом громадської спілки (об'єднання професійних футбольних клубів України «Прем'єр-ліга», яка є основною координаційною структурою в проведеному футбольних змагань найвищого рівня, як-то чемпіонат, кубок України; професійна хокейна ліга (ПХЛ)).

Досягнення фізкультурно-спортивною організацією спортивного результату неможливе без взаємодії із суб'єктами, наділеними координаційними функціями, як-то федераціями з видів спорту. Світова система побудована за принципом ієрархічності, у якій на найвищому щаблі знаходяться міжнародні федерації з видів спорту, а на найнижчій – спортсмен. Проміжними ланками виступають європейські, національні, обласні федерації, фізкультурно-спортивні організації. Міжнародні федерації з видів спорту є самостійними, незалежними у своїй діяльності організаціями, які не підкоряються будь-якому іншому міжнародному об'єднанню. Приєднатися до такої організації може будь-яка національна федерація, що відповідає вимогам міжнародної. Так, наприклад, п. 2 статуту федерації хокею України (ФХУ) встановлюється, що правовою основою її діяльності є регламентні та статутні документи міжнародної федерації, а в п. 6 статуту федерації футболу України встановлюється обов'язок визнавати цілі й задачі ФІФА (світова федерація футболу) та УЄФА (європейська федерація футболу), керуватись у своїй діяльності документами цих організацій і виконувати обов'язки, установлені останніми для національних асоціацій учасників. Таке становище дає національним федераціям виключне право представляти вид спорту від країни в міжнародних спортивних змаганнях, а також право проведення офіційних змагань із цього виду спорту на території країни походження.

Однією з покладених на федерацію функцій є здійснення нею нормотворчої діяльності. Підкреслимо, що такі нормативні акти мають виключно локальний характер і розповсюджуються лише на тих суб'єктів, які включені до складу федерації. І якщо для будь-якої юридичної особи є можливість вибору способу досягнення мети, поставленої під час створення, то у фізкультурно-спортивній організації такий спосіб тісно пов'язаний з обмеженнями, установленними федерацією з виду спорту та закріплені-

ми в її статутних та інших документах. Так, положеннями статуту федерації футболу України (ФФУ) передбачається обов'язок дотримання всіма членами останньої вимог статуту, регламентних документів, директив, рішень, санкцій та ін. (п. 2.4.); обов'язок вносити до положень статутів фізкультурно-спортивних організацій статті, якими закріплюється обов'язок дотримуватися дисциплінарних вимог і правил вирішення спірних питань, передбачених ФФУ, УЄФА та ФІФА (п. 2.6.); брати участь тільки в змаганнях, які проводяться й визнаються ФФУ згідно з її регламентними документами. Схожі положення закріплені й у статутах федерацій з інших видів спорту (хокей, волейбол, баскетбол та інші). Тим самим федерації отримують можливість впливати на діяльність фізкультурно-спортивних організацій.

Формування майна фізкультурно-спортивних організацій має свої особливості за рахунок деяких джерел, не притаманних іншим невідприємницьким юридичним особам. Поряд зі звичними джерелами, як-то членські внески, майнові надходження від засновників, членів товариства, органів державної влади та місцевого самоврядування, маємо виділити й спеціальні, якими є такі:

- а) надходження від спонсорів;
- б) кошти, отримані від продажу квитків і абонементів на перегляд спортивних змагань;
- в) надходження, установлені за участь, досягнення певного результату в комерційних спортивних змаганнях з обумовленою правилами чи регламентами їх проведення винагородою (Ліга чемпіонів із футболу й ін.);
- г) компенсаційні виплати, які отримує фізкультурно-спортивна організація за перехід спортсмена-професіонала з однієї команди до іншої, які затверджуються федераціями кожного з видів спорту та мають назву «трансферні виплати»;
- г) виплати, передбачені федераціями за підготовку спортсмена, який уперше запрошується до підписання контракту;
- д) надходження за тимчасове перебування спортсмена, що має чинний контракт, у складі іншої фізкультурно-спортивної організації; до нього застосовується цивільно-правовий термін «оренда спортсмена»;
- е) кошти, отримані в якості винагороди за проведення різноманітних зустрічей, презентацій, конференцій, інтерв'ю за участю спортсменів;
- є) продаж прав на трансляцію спортивних змагань;
- ж) використання імен спортсменів у комерційних цілях;
- з) продаж товарів і спортивної атрибутики з використанням символіки, логотипів та інших засобів індивідуалізації фізкультурно-спортивної організації [8].

Як і будь-яка юридична особа, фізкультурно-спортивна організація набуває цивільних прав опосередковано, через свої органи, які створюються нею відповідно до установчих документів і закону. Обов'язковість наявності таких органів для невід-

приємницьких фізкультурно-спортивних організацій установлена законодавчо й передбачена ст. 11 Закону України «Про громадські об'єднання», у якій містяться вимоги до змісту статуту. Необхідним є визначення повноважень керівника, вищого органу управління, інших органів управління. Законодавець об'єднує такі органи термінологічно в якості керівних органів. Отже, керівними можуть бути тільки органи управління, а не якісь інші органи, створення та діяльність яких законом не регламентується, і організація, затверджуючи статут, має самостійно вирішувати таке питання. Незрозумілим залишається питання щодо обов'язковості наявності всіх перелічених органів управління (чи достатньо одного з них). Формування ст. 11 («Статут громадського об'єднання має містити повноваження керівника, вищого органу управління, інших органів управління (далі – керівних органів)») залишає можливість «власного» розуміння працівниками, наприклад, органів реєстрації юридичних осіб.

Штучність конструкції юридичної особи породжує й штучність її волі, яка початково генерується фізичними особами (засновниками, учасниками, членами, особами, що перебувають у складі органів, та ін.), трансформуючись через орган, а ззовні знову втілюється фізичними особами. Таке формування волевиявлення має складний, взаємозалежний характер, що може призвести до його перекозачення на етапі реалізації. Для тих фізкультурно-спортивних організацій, які ставлять собі за мету досягнення спортивного результату, виникнення, формування та реалізація волі обов'язково має бути пов'язане з обґрунтованою думкою фахівців у цій сфері. Варто говорити про необхідність введення для таких організацій обов'язкового органу (тренерської ради), який слугував би їх інтересам і мав би позитивно вплинути на остаточну мету, визначену під час створення, – досягнення спортивного результату.

Не завжди засновники, особи що входять до складу керівних органів, мають спеціальні знання в тій чи іншій галузі спорту, у якій діє фізкультурно-спортивна організація, і прийняття рішень із питань її життєдіяльності засноване лише на життєвому досвіді без урахування специфіки того чи іншого виду спорту. Мета й задача тренерської ради полягає в координації волі засновників, волеутворюючих органів фізкультурно-спортивної організації з професійною думкою фахівців у цій сфері. Засідання тренерської ради мають скликатися за ініціативою головного тренера, засновника чи керівного органу управління. До складу мають входити постійно діючі члени, до яких належить представник (голова керівного органу), увесь тренерський склад, представники медичного персоналу, менеджери (за наявності), бухгалтер. Компетенція може полягати у вирішенні питань, пов'язаних із проведенням тестувань спортсменів, складанням календарного плану, обговоренням результатів медичного обстеження, розробленням графіків індивідуальних тренувань для конкретних спортсменів та ін.

Засідання можуть відбуватись і в розширеному складі із запрошенням засновників або їх представників, фахівців із питань, запропонованих до розгляду, представників федерацій із виду спорту й ін. Наведемо проекти рішень, схвалених тренерською радою в такому складі: із питань прийняття до організації нового учасника, визначення розміру його матеріального заохочення, напрями трансферної політики та можливості її реалізації організацією, визначення векторів розвитку (створення фарм-клубів, дитячо-юнацьких шкіл і їх фінансування), надання правової допомоги спортсменам чи самій організації й т. п. Так, у 2012 році гравець донецького «Шахтаря» Олександр Рибка був відсторонений від участі в будь-яких офіційних матчах рішенням міжнародного арбітражного суду в Лозанні (Швейцарія) за вживання заборонених препаратів. Зрозуміло, що здійснення захисту прав гравця було неможливим без участі фахівців у галузі права.

Аналоги запропонованого нами органу вже можна простежити в деяких федераціях із видів спорту (хокей, футбол), але їх компетенція дещо відрізняється та спрямована здебільшого на розвиток виду спорту в цілому, а не окремої фізкультурно-спортивної організації.

Особливістю правового становища некомерційних фізкультурно-спортивних організацій є можливість участі їхніх членів у спортивних змаганнях за участю професійних спортсменів. Історично склало-

ся так, що до надання законодавчого підтвердження створенню фізкультурно-спортивних організацій у формі підприємницьких товариств усі найбільш значущі спортивні змагання (чемпіонати, кубки й ін.) проводилися за участі клубів, створених у формі громадської організації, або клуб був створений при відомстві й не мав самостійного статусу юридичної особи. Хоча сьогодні ст. 38 Закону й визначається, що професійний спорт – комерційний напрям діяльності в спорті, пов'язаний із підготовкою та проведенням видовищних спортивних заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку, але чіткої градації між любителями та професіоналами він не проводить, і критерієм визначення спортсмена професіоналом є наявність або відсутність укладеного ним контракту із суб'єктами у сфері фізичної культури й спорту у змаганнях серед спортсменів-професіоналів. Не допомагає розв'язанню проблеми й відсутність поняття професійного спортивного клубу (організації). Це створює можливість участі непідприємницьких фізкультурно-спортивних організацій у змаганнях серед професійних спортивних клубів, які здебільшого є підприємницькими товариствами й спрямовані на отримання прибутку.

Як бачимо, дослідження правового становища непідприємницьких фізкультурно-спортивних організацій ще триває та пов'язано з досить великим обсягом наявних цивільно-правових відносин у сфері фізичної культури й спорту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Орлова О.В., Шутько Д.В. Общественные объединения в СССР. М.: Знание, 1991. 64 с.
2. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». Відомості Верховної Ради України. 1994. № 1. Ст. 1.
3. Беляев А.А. Использование термина «заведение» применительно к спортивным организациям. Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 91-річчю з дня народження В.П. Маслова, Харків, 15 лютого 2013 р. Х.: Право, 2013. С. 253–255.
4. Исаев А.А. Спортивная политика России. М.: Советский спорт, 2002. 512 с.
5. Паначев В.Д. Спорт как социальный институт в развитии личности: дис. канд. соц. наук: 22.00.04. Пермь, 2000. 220 с.
6. URL: <http://noc-ukr.org/about/team/nokmembers/>.
7. Відомості Верховної Ради України від 04.01.2013. 2013 р., № 1, с. 2, ст. 1.
8. Беляев А.А. Специальные источники формирования материальной базы спортивных организаций. Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: матер. міжнар. наук.-практ. конфер., присв. пам'яті В.П. Маслова. Х., 2011. С. 298–300.
9. Рішення спортивного арбітражного суду. URL: <http://jurisprudence.tas-cas.org/sites/CaseLaw/Shared%20Documents/2759.pdf>.